

stimuleren om het leven in eigen hand te nemen en gebruik te maken van hun keuzevrijheid op dit gebied. Hierbij verwijst ze naar haar jeugd waarin die mogelijkheid aanzienlijk kleiner was. Deze weergegeven belemmering sluit echter totaal niet aan met voorafgaande hoofdstuk. De memoires gingen juist uitsluitend in op het zorgenloze leven op het landgoed. De plaatsing van de toespraak zou daarom veel logischer zijn geweest na de introductie van Bierens de Haan die dit onderwerp wel bespreekt. Dit gegeven wordt versterkt door het laatste deel van het boek: de index. Hierin worden alle namen van familie en vrienden weergegeven die tijdens de rondleiding ter sprake kwamen. De namen worden aangevuld met een korte beschrijving van de personen en hun relatie tot de barones. De lijst is een mooie toevoeging, maar het zou logischer zijn geweest deze direct na de memoires over Verwolde te plaatsen en dus niet na een toespraak over de beperkingen die de barones in haar leven heeft gekend.

Ondanks de misplaatsing van de redevoering en het ontbreken van enkele kaders geeft het boek een prachtig sfeerbeeld van een adellijke familie. Niets is aan het oorspronkelijke verslag uit de jaren zestig veranderd. Maar de barones maakt een terechte en niet onbelangrijke kanttekening bij haar verhaal. De opgeschreven herinneringen kunnen namelijk niet helemaal overeen komen met de werkelijkheid. Ze zijn beïnvloed door de wijze waarop de barones haar leven beleefde als kind en dus bevatten ze veel kinderlijke interpretaties. Bovendien zijn sommige herinneringen gebaseerd op verhalen die ze heeft gehoord van andere familieleden. Dit kan betekenen dat details overdreven kunnen zijn. Het is een probleem dat zich vaak voordoet bij

oral history. Maar dat betekent niet dat het verhaal van de barones fictief is.

De memoires geven een prachtig tijdbeeld van het verleden. Bovendien is het prijzenswaardig te noemen dat de barones op tachtigjarige leeftijd haar herinneringen op een heldere wijze en met humor weet te verwoorden. Dit maakt het werk tot een afwisselend en boeiend verslag die voor een brede doelgroep toegankelijk is. Iedereen met een interesse in adelsgeschiedenis mag dan ook de virtuele rondleiding van barones Van der Borch van Verwolde niet missen. Of menigeen na het lezen van het boek ook een bezoek zal brengen aan het gemoderniseerde huis om de sfeer van de negentiende eeuw te vinden is moeilijk te voorstellen. De barones kan ons hierin niet adviseren. Zij stierf in 1975 op 88-jarige leeftijd. Maar dank zij deze publicatie blijven haar memoires voortbestaan en levert het boek een waardevolle bijdrage aan de beeldvorming van het leven van de adel aan het einde van de negentiende eeuw.

Wilma van den Brink

INTERVIEWS MET BELGISCHE KASTEELHEREN

Erlend Hamerlijnck, *Een nobel doel. Maak kennis met de adellijke kasteelheren in België* (Tielt: Lannoo, 2005, 180 pag., ill.)

De architect Hamerlijnck heeft een aantal interviews met eigenaren en bewoners van kastelen in België bewerkt tot een boekje. De gegevens heeft hij niet gegroepeerd per kasteelbewoner, maar in de thematisch geordende hoofdstukken komt men telkens de bevindingen van de verschillende kasteel-eigenaren tegen. De hoofdstukken hebben titels gekregen

waaruit niet rechtstreeks valt af te leiden waarover de delen nu eigenlijk gaan ('Kasteel versus villa', 'Van jonkheren, markiezen en prinsen' enzovoorts). Wil men van de inhoud kennis nemen, dat zal men eigenlijk het hele boek moeten lezen; iets over een bepaald onderwerp opzoeken is nauwelijks mogelijk. Maar dat vormt geen onoverkomelijk bezwaar. Het werk is vlot en zakelijk geschreven en bevat veel informatie. Opmerkelijk is wel, men mag aannemen dat de meeste interviews in het Frans gehouden zijn, dat nergens is aangegeven dat de teksten uit het Frans zijn vertaald.

Hamerlijncq interviewde een gemeleerde groep van kasteel-eigenaren en -bewoners in België, zoals blijkt uit onderstaande voorbeelden die om verschillende redenen interessant zijn, onder meer in een Nederlandse context (bij de voornamen en titels wordt de in België gebruikelijke volgorde aangehouden):

- markies Olivier de Trazegnies (d'Ittre), met zijn broer en zuster eigenaar van kasteel Corroy-le-Château; het kasteel is telkens vererfd: met de erfenis van het graafschap Vianden kwam het aan de Nassaus, vervolgens aan een bastaardtak Nassau [Alexis bastaard van Nassau, ridder, heer van Corroy-le-Château 1540, Frasnes 1540 en Chênemont († 1550), tr. 1542 Wilhelmina van Bronkhorst (geb. Brielle 1526/1528, † 1601/1604), dochter van Andries van Bronkhorst, ridder, heer van der Schoot, Abbenbroek, de Stad (aan 't Haringvliet) en Gudselein, en Wendelmoet Claes Corffdr (van Boshuysen)] en van deze vererfd op de markiezen de Trazeghies.
- prins Michel de Ligne, de 14^e prins, wiens kasteel Beloeil sedert 1394 in de familie is.
- Philippe de Riquet, 23^e prins van

Chimay en prins van Caraman; dit is de enige familie die nog op het kasteel en in de plaats woont waaraan een familie haar naam ontleend (vgl. *Nederland's Adelsboek* 91 (2004-2005), pag. 343-349).

- jhr. Paul de Pessenier, die bij zijn nobilitatie in 1989 naamstoevoeging van 's-Gravendries' kreeg, van kasteel Laarne.
- graaf Daniel de Grelle van kasteel Berendrecht (vgl. *Nederland's Adelsboek* 83 (1993), pag. 469-477).
- Tony Cammaert (de enige geïnterviewde die niet van adel is), sedert 2001 eigenaar van kasteel Acoz. Het kasteel Acoz was reeds 26 jaar uit de familie d'Udekem, toen deze in 1886 toestemming kreeg tot wijziging van haar naam in d'Udekem d'Akoz. Dit toevoegen van een naam uit de familie of van een goed tot een samengestelde geslachtsnaam ('scharnieren' genoemd) lijkt meer in België voor te komen dan in Nederland. De Nederlandse richtlijnen voor naamsverandering laten dit gebruik in veel beperktere mate toe.

De nadruk in het boek valt op het belang dat de geïnterviewden en hun families hechten aan het voorvaderlijke bezit en op hun pogingen (succesvol en minder succesvol) dit in stand te houden en door te geven aan een volgende generatie. Zonder uitzondering wordt dit streven beschouwd als een plicht jegens de familie en de samenleving waarvoor zij zich grote inzet getroosten. Dat alles gaat gepaard met ontberingen. Niet alleen moeten de kasteel-eigenaren met de inkrimping van het personeelsbestand zelf meer werk verzetten in de gebouwen die even groot zijn gebleven. De kastelen die vroeger vaak alleen in de zomer werden bewoond krijgen ook een nieuwe functie. Tegenwoordig moet men de

grond rendabel maken en inkomsten verwerven door nieuwe activiteiten te ontplooiën. Veel kastelen worden daarom opengesteld voor publiek. Maar dat is niet koste wat kost, getuige de opmerking van een kasteelheer, die helemaal niet geporteerd is voor openstelling op openmonumenten dagen maar veel liever een beperkter aantal betalende en vaak meer geïnteresseerde bezoekers zijn huis laat zien.

O. Schutte

ADEL ALS HERINNERINGSGROEP

Josef, Matzerath, *Adelsprobe an der Moderne. Sächsischer Adel 1763 bis 1866. Entkonkretisierung einer traditionellen Sozialformation* (Stuttgart 2006) Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte Nr. 183. ISBN 13: 978-3-515-08596-0; 611 pag.

Eckart Conze und Monika Wienfort (Hg.), *Adel und Moderne. Deutschland im europäischen Vergleich im 19. und 20. Jahrhundert* (Köln 2004). ISBN 3-412-18603-1; 354 pag.

In 1871 bracht de Frans-Duitse Oorlog de Duitse eenheid tot stand. In Versailles werd de Pruisische koning Wilhelm I door de Pruisische 'ijzeren kanselier' Otto von Bismarck tot keizer uitgeroepen. Daarmee ontstond in feite een vorstenbond onder Pruisische leiding. Al in 1866 was het koninkrijk Saksen opgegaan in de Noordduitse Bond en daardoor in de Pruisische invloedssfeer geraakt. Ook een eeuw daarvoor had Saksen als keurvorstendom veel te duchten van Pruisen, met name in de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) toen

Saksen aan de Oostenrijkse kant stond. Na 1763 beleefde het land een zekere voorspoed die vooral tot uitdrukking kwam in zijn porselein- en textielindustrie. In de Franse tijd wist Saksen zich te onttrekken aan zowel Oostenrijkse als Pruisische invloed. Bij de Vrede van Posen in 1806 werd het een koninkrijk, maar wel als lid van de door Frankrijk gedirigeerde Rijnbond. Daarin waren alle nog bestaande Duitse staten opgenomen, minus Pruisen en Oostenrijk. Resultaat van het Wener Congres was dat in 1815 de helft van het Saksisch grondgebied bij Pruisen kwam. Het resterende Saksen bleef eveneens afhankelijk van Pruisen, totdat in 1848, gelijk elders in Europa, maatschappelijke onrust hier leidde tot meer democratie en vrijheid, een uitkomst die enkele jaren later weer was teruggedraaid. En vanaf 1871 ging Saksen deel uitmaken van het Duitse keizerrijk.

Misschien dringt zich bij lezing van voorgaande alinea de vraag op waarom een bespreking van een *Habilitationsschrift* over Saksische adel tussen 1763 en 1866, verdedigd aan de filosofische faculteit van de universiteit van Dresden, moet beginnen met een kort overzicht van de toenmalige geschiedenis van Duitsland en Saksen. Twee antwoorden zijn in dit verband relevant: ten eerste, de auteur, Josef Matzerath, schetst die geschiedenis te summier in zijn monografie. Hij legt namelijk de nadruk op de interne, politieke geschiedenis van Saksen. Ten tweede, uit zo'n schets blijkt de onmogelijkheid om te spreken over *de* Duitse adel van de achttiende en negentiende eeuw.

Ik sta eerst stil bij dat laatste punt, tamelijk uitgebreid zelfs. Terecht stellen de adelshistorici Eckart Conze en Monika Wienfort in hun voortreffelijke inleiding bij de door hen geredigeerde, in 2004